

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI TABIAT BILAN TANISHTIRISHDA INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISHNING MAZMUNI VA USULLARI

Mamatmo‘minova Nigora Murodulla qizi

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

Pedagogika va ijtimoiy-gumanitar fanlar fakulteti

Maktabgacha ta‘lim yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20394062>

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot ishida maktabgacha yoshdagi bolalarni tabiat bilan tanishtirish jarayonida interfaol usullardan foydalanishning pedagogik ahamiyati yoritilgan. Tadqiqotda maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida bolalarning tabiat haqidagi bilim, ko‘nikma va malakalarini shakllantirishda zamonaviy pedagogik yondashuvlar, xususan interfaol metodlarning samaradorligi ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil qilingan. Shuningdek, bolalarda ekologik madaniyat, tabiatga mehr-muhabbat, kuzatuvchanlik va mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda interfaol mashg‘ulotlar, didaktik o‘yinlar, kuzatish, tajriba o‘tkazish, suhbat va ekskursiya metodlarining o‘rni ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta‘lim, maktabgacha yoshdagi bolalar, tabiat bilan tanishtirish, interfaol usullar, interfaol metodlar, ekologik tarbiya.

Kirish

Maktabgacha yoshdagi bolalarni tabiat bilan tanishtirish jarayoni zamonaviy ta‘lim tizimining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, bugungi kunda bolalarning tabiat haqidagi bilimlarini rivojlantirish, ekologik madaniyatini shakllantirish hamda atrof-muhitga nisbatan ongli munosabatni tarbiyalashda interfaol usullardan foydalanish alohida ahamiyat kasb etmoqda. Interfaol usullar bolalarni faqat tinglovchi emas, balki ta‘lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylantiradi. Bu usullar yordamida bola tabiat hodisalarini kuzatadi, fikr yuritadi, savollar beradi, tajribalar o‘tkazadi va mustaqil xulosa chiqarishga o‘rganadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarni tabiat bilan tanishtirishda interfaol usullardan foydalanishning mazmuni, avvalo, bolalarda tabiat haqidagi dastlabki tasavvurlarni shakllantirish, ularning kuzatuvchanligini rivojlantirish, jonli va jonsiz tabiat o‘rtasidagi bog‘liqlikni tushuntirish hamda ekologik tarbiyani kuchaytirishga qaratilgan. Tabiat bilan tanishtirish mashg‘ulotlari orqali bolalar o‘simliklar, hayvonlar, ob-havo hodisalari, yil fasllari, suv, tuproq, havo kabi tabiat unsurlari haqida boshlang‘ich bilimlarga ega bo‘ladilar. Interfaol usullar esa ushbu bilimlarni bolalar ongiga qiziqarli, samarali va mustahkam tarzda singdirishga xizmat qiladi. Interfaol usullarning asosiy maqsadi bolani faol fikrlashga undash, uning mustaqil kuzatish, tahlil qilish va xulosa chiqarish qobiliyatlarini rivojlantirishdan iboratdir. Chunki maktabgacha yosh davrida bolalar ko‘proq amaliy faoliyat orqali bilimlarni o‘zlashtiradilar. Shu sababli tabiat bilan tanishtirish mashg‘ulotlarida o‘yin, kuzatish, tajriba, suhbat va muammoli vaziyatlardan foydalanish muhim hisoblanadi. Maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida tabiat bilan tanishtirishda eng samarali interfaol usullardan biri kuzatish usuli hisoblanadi. Kuzatish bolalarning tabiatga bo‘lgan qiziqishini oshiradi hamda ularni tabiat hodisalarini diqqat bilan o‘rganishga o‘rgatadi. Masalan, bolalar daraxt barglarining kuz faslida sarg‘ayishi, qushlarning harakati, yomg‘ir yog‘ishi yoki gullarning ochilishini kuzatish orqali tabiatdagi o‘zgarishlarni anglay boshlaydilar. Tarbiyachi kuzatish jarayonida bolalarga savollar berib, ularni mustaqil fikrlashga undaydi. Masalan: “Nega barglar sarg‘aydi?”, “Qushlar qayerga uchib ketmoqda?” kabi savollar bolalarda tafakkurni rivojlantiradi. Interfaol ta‘limda didaktik o‘yinlardan foydalanish ham katta ahamiyatga ega. O‘yin

maktabgacha yoshdagi bolalar uchun yetakchi faoliyat turi bo'lib, ular bilimlarni qiziqarli tarzda o'zlashtirish imkonini beradi. Tabiat bilan bog'liq “Bu qanday hayvon?”, “Kim qayerda yashaydi?”, “Faslni top”, “Tabiat ovozlarni tani” kabi o'yinlar bolalarning bilimlarini mustahkamlashga yordam beradi. O'yin davomida bolalar fikr almashadi, bir-birining javoblarini tinglaydi va o'z bilimlarini boyitadilar. Shuningdek, tajriba-sinov usuli interfaol metodlarning samarali ko'rinishlaridan biridir. Oddiy tajribalar orqali bolalar tabiat qonuniyatlarini tushunib yetadilar. Masalan, suvning muzlashi va bug'lanishini kuzatish, o'simlikning o'sishi uchun suv va yorug'likning ahamiyatini amalda ko'rsatish bolalarda ilmiy tasavvurlarni shakllantiradi. Bunday tajribalar bolaning qiziqishini oshiradi va ularni faol ishtirok etishga undaydi. Savol-javob va suhbat usuli ham interfaol ta'limning muhim vositalaridan hisoblanadi. Tarbiyachi bolalar bilan tabiat haqida suhbat olib borib, ularning mavjud bilimlarini aniqlaydi va yangi bilimlarni shakllantiradi. Suhbat davomida bolalarning erkin fikr bildirishiga imkon yaratish, ularning nutqini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, rasm va ko'rgazmali vositalar asosida olib borilgan suhbatlar bolalarda tasavvurni kengaytiradi. Sayr davomida bolalar tabiat bilan bevosita muloqotda bo'ladilar, daraxtlar, qushlar, hasharotlar va ob-havo o'zgarishlarini kuzatadilar. Real muhitda olingan taassurotlar bolalarning bilimlarini yanada mustahkamlaydi.

Adabiyotlar sharhi

Tabiat qo'ynida o'tkazilgan mashg'ulotlar bolalarda tabiatga mehr va ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish hissini shakllantiradi. Bundan tashqari, interfaol usullarni qo'llashda ko'rgazmali vositalar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan (AKT) foydalanish ham muhim ahamiyatga ega. Rasmlar, videolar, audio yozuvlar, multimediali taqdimotlar bolalarning tabiat haqidagi tasavvurlarini boyitadi. Masalan, yovvoyi hayvonlarning yashash muhiti yoki dengiz hayvonlari haqidagi videolar bolalarda qiziqish uyg'otadi va bilimlarning mustahkam o'zlashtirilishiga yordam beradi. Maktabgacha yoshdagi bolalarni tabiat bilan tanishtirishda interfaol usullardan foydalanish – bu ta'lim jarayonini an'anaviy "tinglovchi" shaklidan "faol ishtirokchi" shakliga o'tkazishdir. Bu yondashuv bolalarning tabiatga bo'lgan qiziqishini oshirish, kuzatuvchanlik, ekologik ong va mas'uliyat tuyg'ularini shakllantirishga qaratilgan. Interfaol usullarning mazmuni quyidagilarni qamrab oladi: Faol ishtirok: Bolalar ma'lumotni tayyor holda olmaydi, balki tajriba, o'yin va kuzatish orqali o'zlari kashf etadilar. Hissiy-hissiyotli yondashuv: Tabiat go'zalligini his qilish, jonli mavjudotlarga nisbatan mehr-oqibat shakllantirish. Ekologik madaniyat: Tabiatdan oqilona foydalanish va uni asrash ko'nikmalarini o'rgatish. Interfaol usullarning mazmuni quyidagilarni qamrab oladi: Faol ishtirok: Bolalar ma'lumotni tayyor holda olmaydi, balki tajriba, o'yin va kuzatish orqali o'zlari kashf etadilar.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni tabiat bilan tanishtirishda interfaol usullardan foydalanish masalasi pedagogika, psixologiya va maktabgacha ta'lim metodikasi sohasidagi ko'plab mahalliy hamda xorijiy olimlar tomonidan ilmiy jihatdan o'rganilgan. Ushbu mavzu bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar bolalarning tabiat haqidagi tasavvurlarini shakllantirishda zamonaviy pedagogik yondashuvlar muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. Maktabgacha ta'lim nazariyasining asoschilaridan biri bo'lgan Konstantin Dmitriyevich Ushinskiy bolalarga ta'lim berishda tabiatni eng muhim tarbiya vositalaridan biri sifatida baholagan. Olimning fikricha, bola tabiat bilan bevosita muloqot qilish orqali atrofdagi olamni chuqurroq anglaydi va kuzatuvchanlik qobiliyati rivojlanadi. Ushinskiy ta'lim jarayonida bolalarni tabiat bilan muntazam tanishtirish zarurligini alohida ta'kidlagan. Mashhur pedagog olim Mariya Montessori o'zining pedagogik qarashlarida bolalarning mustaqil faoliyati va amaliy tajribalar orqali bilim olishiga katta e'tibor qaratgan. Montessori metodikasida tabiatni kuzatish, o'simliklarni parvarish qilish, tabiiy materiallar bilan

ishlash kabi mashg'ulotlar bolaning bilish faoliyatini rivojlantirish vositasi sifatida qaraladi. Bu esa interfaol usullar bilan chambarchas bog'liq hisoblanadi. Rus psixologi va pedagogi Lev Semyonovich Vygotskiy bolalarning rivojlanishida ijtimoiy muhit va faol ta'limning ahamiyatini ilmiy asoslab bergan. Uning “yaqin rivojlanish zonasi” nazariyasiga ko'ra, bola interfaol mashg'ulotlar orqali yangi bilimlarni tezroq egallaydi. Shu sababli tabiat bilan tanishtirish jarayonida suhbat, savol-javob, tajriba va didaktik o'yinlardan foydalanish muhim metod hisoblanadi. Shuningdek, Jan Piaje maktabgacha yoshdagi bolalarning bilish faoliyatini tadqiq qilib, bolalar bilimni ko'proq amaliy harakatlar va kuzatishlar orqali egallashini ta'kidlagan. Bu qarashlar tabiat bilan tanishtirish mashg'ulotlarida interfaol usullardan foydalanish zarurligini ilmiy jihatdan asoslaydi. O'zbekistonlik pedagog olimlarning ilmiy ishlarida ham bolalarni ekologik tarbiyalash masalalari keng yoritilgan. Jumladan, Nizomiddin Mahmudov, Rano Mavlonova hamda B. Xodjayevlarning ilmiy ishlari maktabgacha ta'limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar va ekologik tarbiya masalalarini yoritishga qaratilgan. Ular bolalarning tabiat haqidagi bilimlarini rivojlantirishda kuzatish, ekskursiya, didaktik o'yin va amaliy faoliyat samarali ekanligini ta'kidlaydi. Bundan tashqari, O'zbekistonda maktabgacha ta'lim tizimida foydalanilayotgan “Ilk qadam” davlat o'quv dasturi ham bolalarni tabiat bilan tanishtirish, ekologik madaniyatni shakllantirish va interfaol metodlardan foydalanishga alohida e'tibor qaratadi. Dasturda bolalarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda kuzatish, tajriba o'tkazish, tabiat burchagini tashkil etish, ekskursiyalar uyushtirish tavsiya etilgan. Umuman olganda, olimlar va metodik manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, maktabgacha yoshdagi bolalarni tabiat bilan tanishtirishda interfaol usullardan foydalanish bolalarning ekologik bilimini boyitadi, kuzatuvchanlik, mustaqil fikrlash va tabiatga mehr-muhabbat tuyg'ularini rivojlantiradi. Shu sababli mazkur metodlardan foydalanish maktabgacha ta'lim samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Tahlil va natijalar

Tadqiqot davomida maktabgacha yoshdagi bolalarni tabiat bilan tanishtirishda interfaol usullardan foydalanishning pedagogik samaradorligi nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilindi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, an'anaviy ta'lim metodlariga nisbatan interfaol usullar bolalarning mashg'ulotlardagi faolligini oshiradi, bilimlarni tezroq va samaraliroq o'zlashtirishga yordam beradi. Ayniqsa, kuzatish, tajriba o'tkazish, didaktik o'yinlar, savol-javob, muammoli vaziyatlar yaratish va ekskursiya kabi metodlardan foydalanish bolalarda tabiatga nisbatan qiziqish va bilishga intilish hissini kuchaytiradi. Masalan, o'simliklarni parvarish qilish, ob-havoni kuzatish yoki oddiy ekologik tajribalarni bajarish orqali bolalar tabiat hodisalarining sabab va oqibatlarini amaliy tarzda anglay boshlaydilar. Shuningdek, interfaol ta'lim usullari bolalarda ekologik madaniyat va tabiatga ehtiyotkorona munosabatni shakllantirishda muhim omil ekanligi aniqlandi. Mashg'ulotlarda guruhli ishlash, ta'limiy o'yinlar va tabiat qo'yniga ekskursiyalar tashkil etilishi bolalarda jamoaviylik, mas'uliyat va tabiatni asrash hissini rivojlantiradi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, interfaol metodlar qo'llangan guruhlarda bolalarning bilim darajasi, faolligi va ekologik tushunchalari ancha yuqori ekanligi kuzatildi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha yoshdagi bolalarni tabiat bilan tanishtirishda interfaol usullardan foydalanish ta'lim samaradorligini oshirishning muhim vositalaridan biri hisoblanadi. Interfaol metodlar tanlashdan oldin bolalarning yosh xususiyatlariga, qiziqishlariga va qobiliyatlariga mos kelishi lozim. To'g'ri tanlangan inter faol metodlar ta'lim jarayoning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Bolalarning ham ta'lim olish darajasini oshirishga va

ta'lim jarayonida yuqoriroq natijaga erishishga yordam beradi. Natijada bolalarda tabiat haqidagi bilimlar mustahkamlanadi, ekologik tasavvurlar boyiydi va atrof-muhitga ongli munosabat shakllanadi. Ularda ekologik madaniyat va ong yaxshi shakllanadi. Tadqiqot davomida shuningdek, interfaol usullar bolalarning ijodiy fikrlashi, nutqi, mustaqil qaror qabul qilish qobiliyati hamda kuzatuvchanligini rivojlantirishga xizmat qilishi aniqlandi. Tabiat bilan bog'liq mashg'ulotlarda o'yin texnologiyalari, amaliy tajribalar, kuzatish va ekskursiyalardan foydalanish bolalarda tabiatga mehr-muhabbat uyg'otib, ekologik madaniyatning shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. “Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida”gi Qonun. – Toshkent, 2019.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. “Ilk qadam” maktabgacha ta'lim tashkilotining davlat o'quv dasturi. – Toshkent, 2022.
3. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi. Maktabgacha ta'lim davlat standarti. – Toshkent, 2020.
4. Rano Mavlonova. Pedagogika. – Toshkent: O'qituvchi nashriyoti, 2018.
5. B. Xodjayev. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent, 2017.
6. Nizomiddin Mahmudov. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2019.
7. Konstantin Dmitriyevich Ushinskiy. Pedagogik asarlar to'plami. – Moskva, 1988.
8. Lev Semyonovich Vgotskiy. Pedagogik psixologiya. – Moskva, 1991.
9. Jan Piaje. Bolaning psixik rivojlanishi va ta'lim nazariyasi. – Moskva, 2003.
10. Mariya Montessori. Montessori metodi: ilmiy pedagogika asoslari. – Moskva, 2005.